

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการบูรณาการการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่นในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมจากธุรกิจชุมชน กรณีศึกษาวิจัยทางด้านสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ โดยการดำเนินการวิจัยจะใช้กิจกรรมต่างๆ เพื่อนำไปสู่การตอบโจทย์คำถามวิจัย และวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในส่วนของบทที่ 2 เป็นการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปประกอบการศึกษาวิจัยและการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย ซึ่งเนื้อหาในบทนี้ประกอบด้วย

1. การบูรณาการการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
2. การบริการวิชาการแก่ชุมชนของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
3. แนวคิดการมีส่วนร่วม
4. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)
5. แนวคิดเรื่องธุรกิจชุมชน
6. ข้อมูลทั่วไปของอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

การบูรณาการการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

การบูรณาการเป็นการร่วมกันทำงานจากผู้ที่มีความรู้ ความสามารถหลายด้าน ร่วมแสดงความคิด ขั้นตอนการปฏิบัติร่วมกัน (Participation) ในลักษณะการช่วยกันทำหลายเรื่องๆ ให้เป็นเรื่องเดียวกันและรวมผลสำเร็จย่อยๆ กลายเป็นผลความสำเร็จที่มากขึ้นและนำไปสู่จุดหมายเดียวกัน ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ที่มากกว่าการทำงานแบบเดิม และสำหรับแนวคิดการบูรณาการในด้านการศึกษา (Education Management Integrated) เกิดจากกระบวนการจัดการเรียนการสอนโดยหลอมรวม ทั้งด้านวิชาการสาระของศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจากผู้เกี่ยวข้องหลากหลายไม่เฉพาะผู้สอนทำให้ผู้เรียนเกิดผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ ทักษะการปฏิบัติและเจตคติ ของความเป็นผู้เรียนที่สมบูรณ์

เนื่องจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มีปรัชญาที่เน้นความเป็นอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มีการประยุกต์ความรู้ที่เป็นสากลมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในท้องถิ่น มีภารกิจหลัก คือ การสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม แต่จากสภาพการณ์ในปัจจุบัน ได้มีการแยกสอนในการปฏิบัติการหลักทั้งหลายเหล่านี้ กล่าวคือ อาจารย์ผู้สอนทำหน้าที่ในการสอน นักศึกษาเป็นหลัก ทั้งภาคปกติ ภาคขยายโอกาส และภาคการศึกษาเพื่อปวงชน (กศ.ปช.) รวมถึงในบาง

คณะที่มีการเปิดสอนโครงการพิเศษ เช่น โครงการปริญญาตรีที่สอง โครงการกลุ่มสนใจเคมี โครงการกลุ่มสนใจ อปต. เป็นต้น มีการกำหนดมาตรฐาน การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ การประเมินผล นอกจากนั้น อาจารย์ผู้สอนยังต้องแบ่งเวลาในการปฏิบัติหน้าที่สนับสนุนการสอนในฝ่ายต่างๆ อีกด้วย ในส่วนของการบริการวิชาการ ยังคงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารในการวางแผนงาน จัดให้มีการบริการวิชาการแก่สังคมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งอาจารย์ผู้สอนมีส่วนร่วมในการกิจนี้เล็กน้อยเท่านั้น ในด้านการวิจัย ยังคงมีอาจารย์ผู้สอนส่วนน้อยที่มีการปฏิบัติการกิจหลักนี้ ซึ่งงานวิจัยส่วนใหญ่ได้รับทุนสนับสนุนจากภายในมหาวิทยาลัย และเป็นการวิจัยในชั้นเรียนและมีงานวิจัยบางส่วนที่ได้รับทุนสนับสนุนจากภายนอกมหาวิทยาลัย ในส่วนของนักศึกษาได้รับการสอนตามเนื้อหา ตำรา ปฏิบัติตัวตามที่ครูวางแผน และกำหนดกิจกรรมไว้ เมื่อผ่านการทดสอบก็จบตามหลักสูตร และชุมชนมีบทบาทเพียงให้การสนับสนุนทรัพยากร ผลจากการปฏิบัติงานแยกส่วนดังกล่าวทำให้มหาวิทยาลัยราชภัฏไม่สามารถปฏิบัติการให้ภารกิจหลักดังกล่าวประสบผลสำเร็จได้ตามที่คาดหวัง ดังนั้น มหาวิทยาลัยราชภัฏจึงควรมีการบูรณาการภารกิจทั้งหลายเข้าด้วยกัน ซึ่งจะทำให้อาจารย์ผู้สอน นักศึกษา และชุมชนได้รับการตอบสนองในหลายๆ ด้านพร้อมๆ กัน ซึ่งจะส่งผลให้มหาวิทยาลัยราชภัฏบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้

การบริการวิชาการแก่ชุมชนของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

การบริการวิชาการแก่ชุมชนของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เป็นหน้าที่หลักที่มหาวิทยาลัยต้องปฏิบัติโดยมีสิ่งที่จะต้องดำเนินการดังต่อไปนี้

1. ผลงานด้านบริการวิชาการแก่ชุมชนจะเป็นงานหนึ่งที่เป็นรูปธรรมที่จะชี้แจงว่ามหาวิทยาลัยราชภัฏทำหน้าที่มหาวิทยาลัยอุดมศึกษาเพื่อท้องถิ่นสมบูรณ์หรือไม่
2. ต้องกำหนดขอบเขตและแนวทางในการให้บริการชุมชน ให้เหมาะสมกับศักยภาพของมหาวิทยาลัย
3. ตอบสนองโครงการพระราชดำริ โดยมีศูนย์ปฏิบัติการตามโครงการอันเนื่องมาจากแนวพระราชดำริ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรแนวใหม่ การใช้หมู่บ้านหรือตำบล เป็นตัวอย่าง และสร้างเครือข่ายให้กว้างขวางต่อไป รวมทั้งพยายามชักชวนชาวบ้านให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน
4. มหาวิทยาลัยจะต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบบริหารจัดการของรัฐ ที่กระจายอำนาจไปสู่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น เป็นทั้งที่ปรึกษา สนับสนุน ช่วยเหลือกิจกรรมทางวิชาการหลายๆ อย่างของมหาวิทยาลัยอาจจำเป็นต้องลงสู่ อปต. เช่น การฝึกงาน การฝึกสอนของนักศึกษา การทำวิจัย การนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปใช้ในการบริหารจัดการในองค์กรของท้องถิ่นโดยมหาวิทยาลัย ไม่ว่าจะเป็นอาจารย์หรือนักศึกษาจะเป็นผู้นำของท้องถิ่น
5. ระดมทรัพยากรทุกด้านของมหาวิทยาลัย ไม่ว่าจะเป็นบุคลากร นักศึกษา ที่จะมาประสานภารกิจ เพื่อให้งานบริการวิชาการแก่ชุมชนประสบความสำเร็จ

6. รูปแบบการให้บริการวิชาการแก่ชุมชนต้องหลากหลาย เป็นไปตามความต้องการของชุมชนและสอดคล้องกับศักยภาพของมหาวิทยาลัย

7. ประสาน แสวงความร่วมมือ กับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งภายในและต่างประเทศที่จะมาร่วมการให้บริการวิชาการแก่ชุมชน

8. ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นมีความจำเป็นอย่างยิ่ง มหาวิทยาลัยจะต้องพัฒนาระบบฐานข้อมูลระบบสารสนเทศให้สมบูรณ์ที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้

9. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่เป็นมหาวิทยาลัยที่ใหญ่ ต้องให้โอกาสทางการศึกษาแก่ทุกคนในท้องถิ่น อาจจะจัดในการอบรมระยะสั้น จัดสัมมนา และเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกมาใช้สถานที่และแหล่งความรู้อย่างเต็มที่

แนวคิดการมีส่วนร่วม

การพัฒนาต่างๆ ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว แต่ผลการพัฒนาเกิดปัญหาอุปสรรคมากมายซึ่งทำให้ประชาชนไม่สามารถได้รับผลประโยชน์ และได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างเต็มที่ ซึ่งหลายฝ่ายได้ตระหนัก และได้พยายามเสนอแนวทางการแก้ปัญหาการพัฒนาโดยใช้แนวคิดของการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) และพยายามที่จะนำแนวคิดไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม การศึกษา ตลอดจนด้านสิ่งแวดล้อม เพราะการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมนั้น เป็นการพัฒนาคอนให้มีความรู้ความสามารถ มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของตนเองโดยตนเอง ทำให้ประชาชนรู้จักวิเคราะห์ถึงสภาพการณ์ของตนเองพร้อมทั้งการยอมรับและเคารพซึ่งกันและกันในชุมชน ซึ่งในเนื้อหาส่วนนี้จะประกอบด้วย ความหมายของการมีส่วนร่วม ขั้นตอนการมีส่วนร่วม และขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการของการพัฒนา ตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัย (ศึกษาชุมชน) การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงานการบริหารจัดการการติดตาม และประเมินผล ตลอดจนการจัดสรร ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นของประชาชน ในส่วนของปาริชาติ วลัยเสถียร (2543) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมคือ การที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่างๆ ทางกาจัดการบริหารและทางการเมืองเพื่อกำหนดความต้องการในชุมชนของตน ซึ่งโดยทั่วไปการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาควรมีเนื้อหาที่ประกอบด้วย

- 1) การเน้นคุณค่าของการวางแผนระดับท้องถิ่น
- 2) การใช้เทคโนโลยี และทรัพยากรที่จะหาได้ในท้องถิ่น
- 3) การฝึกอบรม ที่เน้นให้ประชาชนสามารถดำเนินการพัฒนาด้วยตนเองได้
- 4) การแก้ไขปัญหาความต้องการพื้นฐานโดยสมาชิกของชุมชน

5) การช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบประเพณีดั้งเดิม

6) การใช้วัฒนธรรมและการสื่อสารที่สอดคล้องกับการพัฒนา

จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วม คือ กระบวนการของการพัฒนา หรือการแก้ปัญหา โดยให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหาการวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าว จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

2. ขั้นตอนการเข้ามามีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วม ในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน โดยมีนักพัฒนา หรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี ฯลฯ จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วม พบว่า โดยส่วนใหญ่กระบวนการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาการปฏิบัติงาน การร่วมกันรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล ซึ่งมีความสอดคล้องกับ อคิน รพีพัฒน์ (2531) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนา ซึ่งมี 5 ระดับ คือ

1) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหา และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

2) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา

3) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหา และพิจารณาแนวทางในการแก้ปัญหา

4) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา

5) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา

จากการทบทวนเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม พบว่า ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะกำหนดปัญหา และความต้องการด้วยตนเอง โดยเฉพาะในขั้นตอนของการวางแผนแก้ไขปัญหากล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปมีดังต่อไปนี้

1) การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่ต้องใช้

3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ โดยการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือการเข้าร่วมการบริหารงาน การประสานงานขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคม

5) การมีส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินผล เพื่อที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น

3. ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน จะต้องประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ เพื่อให้การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์และครบ กระบวนการซึ่งจะต้องประกอบด้วยขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา มีส่วนร่วมในการ วางแผน มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน และมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา และร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ นับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญ เพราะว่าถ้าหากว่าบุคคลในชุมชนยังไม่ สามารถเข้าใจปัญหาและสาเหตุของปัญหาด้วยตัวเองแล้ว การจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ ต่างๆ ก็ไม่อาจจะเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อบุคคลในชุมชนนั้นได้ เพราะบุคคลในชุมชนนั้นจะขาด ความเข้าใจและมองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น สิ่งหนึ่งที่ทำให้ความรู้จะต้องยอมรับคือ บุคคลในชุมชน ซึ่งเป็นผู้อยู่กับปัญหาจะเป็นผู้ที่รู้จักปัญหาของตนเองดีที่สุด เมื่อมีบุคคลซึ่งมาช่วย วิเคราะห์ชี้แนะ เขาจึงมองเห็นสาเหตุของปัญหาของตนเองได้เด่นชัดขึ้น ดังนั้นบุคคลในชุมชนจึงต้องเข้า มามีส่วนร่วมเพื่อเรียนรู้ปัญหา และวิเคราะห์ปัญหาด้วยตัวเอง รวมทั้งการตัดสินใจในการดำเนิน กิจกรรมเพื่อจะนำไปสู่การหาแนวทางแก้ปัญหาต่างๆ ต่อไป

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน และดำเนินกิจกรรม เมื่อบุคคลในชุมชนได้เรียนรู้ ปัญหาของตนเองแล้ว ขั้นตอนต่อไปของการมีส่วนร่วมคือ จะต้องใช้บุคคลได้เรียนรู้ในเรื่องของ การวางแผนและดำเนินกิจกรรม การแสวงหาแหล่งทรัพยากรหรือความช่วยเหลือเพื่อที่จะนำมา สนับสนุนกิจกรรมให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ และวิธีที่ดีที่สุดคือ ผู้ให้ความรู้ซึ่งอยู่ใน สถานะที่มีประสบการณ์มากกว่าจะต้องเป็นผู้คอยให้คำแนะนำจนกระทั่งบุคคลสามารถตัดสินใจได้ว่าจะเลือกใช้วิธีใดในการแก้ปัญหาที่ตนเองและชุมชนกำลังเผชิญอยู่

3) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน โดยการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติจะสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของให้เกิดขึ้นกับบุคคลและชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นการปฏิบัติงานด้วยตนเอง จะทำให้บุคคลและชุมชนได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิดเมื่อเห็นประโยชน์ สามารถ ดำเนินกิจกรรมนั้นด้วยตนเองพร้อมทั้งร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ ด้วย

4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล การประเมินผลด้วยตนเองจะทำให้บุคคลและชุมชนมีความตระหนักว่า กิจกรรมที่ตนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการมาทั้งหมดนั้นดีหรือไม่ดีเพียงไร และควรจะพิจารณาว่าจะดำเนินการต่อไปอย่างไร ทำให้บุคคลได้เรียนรู้ และเห็นประโยชน์ของการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน และจะส่งผลถึงการดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไปให้ประสบความสำเร็จ และเป็นไปตามเป้าหมายที่ได้วางไว้มากขึ้น

4. การส่งเสริมการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน เกิดขึ้นเมื่อพวกเขารู้ถึงประโยชน์ที่เขาได้รับการเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนกันระหว่างผู้เข้าร่วมด้วยกันหรือการได้รับความช่วยเหลือจากผู้เข้าร่วมคนอื่นๆ ด้วย โดยที่ นิศยา เงินประเสริฐศรี (2544) ที่ได้อธิบายถึง การทำอะไรจึงจะเกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1) ต้องถือว่า ชาวบ้านคือตัวหลัก (Main Actor) ในการแก้ปัญหาของเขาเององค์กรภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้นให้เท่านั้น

2) ให้ชาวบ้านเป็นผู้ทบทวนหรือประเมินกิจกรรมที่ผ่านมาในชุมชนว่าเป็นอย่างไรกับชุมชนที่ตนอาศัย ซึ่งทำให้ชาวบ้านเข้าร่วมมากขึ้นหรือล้มเหลว

3) องค์กรพัฒนาจะต้องปรับทัศนคติของตนไปปรับกับทัศนคติของชาวบ้านเพื่อสามารถจะรับกระแสความคิดของชาวบ้านได้ เพื่อทำงานได้อย่างสอดคล้องกับชาวบ้าน

4) กิจกรรมพัฒนาจะต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน เพื่อจะเกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชุมชนในการพัฒนา

5) หน่วยงานภายนอกจะต้องมีความชัดเจนในแง่เป้าหมายของการมีส่วนร่วมว่าในที่สุดแล้วภาพรวมที่ต้องการคืออะไร เพื่อจะได้ไม่เกิดการพัฒนาผิดเป้าหมาย

ส่วนประเสริฐ กิติรัตน์ตระกูล (2530) ได้สรุปการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาการศึกษาเพื่อชุมชนว่า การที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมนั้นจะต้องดำเนินการโดยสิ่งต่างๆ ดังนี้

1) การทำงานโดยกระบวนการกลุ่ม เป็นการจัดรูปของการทำงานร่วมกันมีระบบระเบียบของการทำงานร่วมกัน และจะละเอียดกันให้โอกาสแก่สมาชิกในการแสดงความคิดเห็นและยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น

2) ให้ประชาชนได้เรียนรู้ และเข้าใจปัญหาจากสิ่งต่างๆ ที่ใกล้ชิดไปไกลตัวจากสิ่งที่ง่ายไปสู่ยาก และสลับซับซ้อน ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานอย่างแท้จริงหรือเป็นการเข้าร่วมอย่างมีจิตสำนึก

3) กิจกรรมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ สร้างเวทีเพื่อรองรับการทำงาน โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ รูปแบบการประชุม อบรม สัมมนา นำมาสู่การปรับปรุงให้กับท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุป การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาจะต้องมีปัจจัยที่เอื้ออำนวย หรือมีส่วนผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนซึ่งจะมีองค์ประกอบอยู่ 3 ด้านด้วยกันคือ ด้านนักพัฒนา ด้านประชาชน และด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ด้านนักพัฒนา โดยนักพัฒนาต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาและกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน

2) ด้านประชาชน โดยประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเริ่มกิจกรรมของตนเอง

3) การได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่างๆ เช่น เทคนิควิทยาการข้อมูล ข่าวสาร การประสานงาน และอุปกรณ์ที่จำเป็น

แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่นำแนวคิด 2 ประการมาผสมผสานกัน คือการปฏิบัติการ (Action) ซึ่งหมายถึง กิจกรรมที่โครงการวิจัยจะต้องดำเนินการ และคำว่า การมีส่วนร่วม (Participation) อันเป็นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกิจกรรมวิจัยในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย โดยมีความหมายถึง วิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัยหรือชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาของการดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูลและการช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหามิหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้นๆ ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอน ชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชน และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหากระบวนการวิจัยจึงดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัยเพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้นๆ ซึ่งชาวบ้านจะค่อยๆ เรียนรู้ด้วยตัวเอง และด้วยวิธีการวิจัยเช่นนี้ข้อมูลที่ได้จึงมีความชัดเจน สะท้อนความต้องการและแบบแผนในการดำเนินชีวิตของเขา การวิจัยแบบนี้จึงเป็นวิธีการที่สนับสนุนให้ชาวบ้าน หรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเอง และชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหา รวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ โดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการประกอบกับการใช้ภูมิปัญญาและทุนที่มีอยู่ในชุมชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ นอกจากจะส่งผลดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ยังช่วยให้เกิดการพัฒนาของผลงานวิจัย และกระบวนการวิจัยในตัวของมันเองอีกด้วย และอีกทางหนึ่งการวิจัยยังเป็นส่วน

สำคัญในการสร้างองค์ความรู้ให้แก่ประชาชน ที่เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย ซึ่งสามารถเป็นตัวแทนของ
การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างได้ผล และมีประสิทธิภาพอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมกันดำเนิน
กระบวนการวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ทั้งที่เป็นชาวบ้านและนักพัฒนา กับผู้วิจัยภายนอกเพื่อให้
เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพความจริงของสังคมนั้น และเพื่อให้เห็นภาพแห่งคุณลักษณะสำคัญ
ของการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่เด่นชัดโดยเนื้อหาในส่วนของแนวคิดการวิจัยเชิง
ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะประกอบด้วยรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. หลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

โดยหลักการนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบของการวิจัยที่
ประกอบไปด้วยกระบวนการค้นคว้าทางสังคม (Social Investigation) การให้การศึกษา (Education)
และการกระทำหรือการปฏิบัติการ (Action) เพื่อที่จะให้กลุ่มผู้ถูกกดขี่หรือด้วยโอกาสในสังคมได้มี
ส่วนร่วมในการสร้างความรู้และทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ที่ปรากฏอยู่รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้
เรียนรู้และแก้ไขปัญหาหารือกันระหว่างหลายฝ่าย อันเป็นการสร้างความรู้ให้กับสังคมได้อย่างเป็น
รูปธรรม ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีหลักการสำคัญที่ให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญา
และวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนระบบการสร้างความรู้ซึ่งแตกต่างไปจากของนักวิชาการ โดย
ประกอบด้วย

- 1) ปรับปรุงความสามารถและพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริมระดับ
นักศึกษาและพัฒนาความเชื่อมั่นให้เกิดการวิเคราะห์/ตั้งคำถามสถานการณ์ปัญหาของตนเอง ซึ่ง
เป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์
- 2) ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้าน ตลอดจนมีการนำไปใช้อย่างเหมาะสม
- 3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับประเด็น
ปัญหา
- 4) การปลดปล่อยแนวความคิดเพื่อให้ชาวบ้านและคนยากจนด้อยโอกาสสามารถมอง
ความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเสรี มองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง วิเคราะห์วิจารณ์
ตรวจสอบสภาพข้อเท็จจริงต่างๆ ที่เกิดขึ้น

โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้นมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ
แบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

- 1) เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเข้ามาร่วมศึกษาค้นคว้าหา
ข้อมูล รวมทั้งการหาประเด็นปัญหาเชิงพัฒนา และวรรณกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนคนไม่ใช่
รอคอยแต่นักวิจัยและนักพัฒนามาดำเนินการให้
- 2) เพื่อให้ได้ข้อมูลความเป็นจริง แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม หรือมีความพอดีกับ
บริบทของชุมชนท้องถิ่นนั้น

3) เพื่อให้มีการขับเคลื่อนมวลสมาชิกเข้าด้วยกัน เป็นกระบวนการของผู้มีความรับผิดชอบร่วมกัน เรียนรู้ด้วยกันและแก้ไขปัญหาไปพร้อมกัน

2. เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในส่วน of เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้น พันธุ์ทิพย์ งามสุด (2540) และอรุณรุ่ง บุญนันทพงศ์ (2549) ได้กล่าวถึง เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้คล้ายๆ กัน โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

1) ชาวบ้าน ชุมชน ต้องได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้น สามารถคิดวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง มีความเชื่อมั่นในทางที่จะให้ความร่วมมือกันหรือมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เพื่อก่อประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองและชุมชน

2) ประชาชนได้รับการแก้ไขปัญหา ผู้ด้อยโอกาสมีโอกาสมากขึ้นการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ มีการกระจายอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม รวมทั้งมีข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีต่อคนในชุมชน

3) มีวิจัยและพัฒนาได้เรียนรู้จากชุมชน ได้ประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชน อันก่อให้เกิดความเข้าใจอันดี และเกิดแนวคิดในการพัฒนาตนเองของนักวิจัยและพัฒนาอย่างแท้จริง

4) ผลงานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที เนื่องจากได้ลงมือทำกิจกรรมโดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเกิดการผนึกกำลังร่วมกัน โดยที่ประชาชนเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ตลอดจนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงานที่โครงการที่ดำเนินการอยู่

3. กิจกรรมของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

กิจกรรมของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้นจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปได้ว่ากิจกรรมจะมีอยู่ 2 รูปแบบดังต่อไปนี้

1) กิจกรรมการวิจัยปฏิบัติการ หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ประสานงาน หรือผู้อำนวยการวิจัย โดยเป็นกิจกรรมการแสวงหาความรู้ของนักวิจัยตามโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชนพื้นที่เป้าหมายของผู้วิจัยแต่ละคนโดยจุดมุ่งหมายที่สำคัญของนักวิจัย คือ การสร้างรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพเป็นไปตามหลักการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ และสามารถที่จะเผยแพร่แก่สังคมได้

2) กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการหรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน หรือเรียกว่า กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการของชุมชน เป็นกิจกรรมที่เกิดจากความพยายามในการแก้ไขปัญหาชุมชนของนักวิจัยที่ปฏิบัติการร่วมกันกับชุมชน โดยนักวิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน หรือเป็นผู้อำนวยความสะดวก ซึ่งมีบทบาทหลักในการเป็นผู้ช่วยเหลือในกระบวนการวิจัยตั้งแต่แรกเริ่ม และค่อยๆ ลดการช่วยเหลือลง และหวังว่าเมื่อดำเนินการวิจัยไปจนสิ้นสุดโครงการ

แล้ว ประชาชนจะมีความรู้จากการเรียนรู้ร่วมกัน และสร้างพลังที่พอเพียงกระทั่งสามารถแก้ไข ปัญหาของชุมชนได้โดยลำพังอย่างมีประสิทธิภาพ

4. ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

เนื้อหาเกี่ยวกับขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้นได้มีผู้ให้ มุมมองในเรื่องนี้ไว้มากไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปถึง ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้มีอยู่ 3 ระยะ คือ ระยะเตรียมการวิจัย, ระยะดำเนินการวิจัย และระยะติดตามและประเมินผลโครงการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase) ในระยะนี้ เป็นการเตรียมชุมชนเพื่อให้มี ความพร้อมเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญและเป็นแก่นแกนหลักของการวิจัย แบบนี้ โดยดำเนินการงานขั้นตอนนี้มีจุดมุ่งเน้นสำคัญที่จะให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่างๆ ที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องในขั้นเตรียมการนี้ ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1.1) การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (Build-up Rapport) โดยวิธีการสร้าง ความสัมพันธ์กับชุมชนที่ดีที่สุด คือ การปฏิบัติตัวของนักวิจัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนใน ชุมชนนักวิจัยควรร่วมกิจกรรมทุกอย่างของชุมชนซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้นักวิจัยสามารถทำความเข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้านได้ดียิ่งขึ้น โดยทั่วไปแล้ว ผู้วิจัยจะลงพื้นที่เพื่อไปพบกับบุคคลต่างๆ ในชุมชนที่มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัย หรือเป็นประชาชนกลุ่มเป้าหมายของ การวิจัย

1.2) การสำรวจ ศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community) เป็นขั้นตอน ของการศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพ และแหล่งทรัพยากรต่างๆ ภายในชุมชนรวมถึง การศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งโดยมากแล้ว ผู้วิจัยจะใช้แบบสังเกต สุ่มบันทึก และถ่ายภาพสถานที่ต่างๆ รวมถึงการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร หลักฐานจากหน่วยงานราชการหรือจากองค์กรพัฒนาที่เกี่ยวข้อง

1.3) คัดเลือกชุมชน (Selecting Community) ได้เสนอความเห็นไว้ว่าโดยทั่วไปแล้ว การคัดเลือกชุมชนจะยึดหลักการเลือกชุมชนที่ด้อยโอกาสในการพัฒนา(Disadvantage Community) เพื่อเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างโอกาสความเท่าเทียมในการพัฒนากับชุมชนอื่น และงานวิจัยจำนวนมากคัดเลือกชุมชนโดยยึดเอาประเด็นของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและ จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขเยียวยาโดยเร่งด่วน เพื่อเป็นชุมชนต้นแบบของการทำวิจัยและการพัฒนา ให้กับชุมชนอื่นด้วย

1.4) การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community) ข้อมูลชุมชนนับเป็นสิ่งสำคัญและ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินใจกำหนดพื้นที่ดำเนินการ

1.5) การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ ในขั้นตอนนี้ถูกกำหนดให้เป็นขั้นตอนสุดท้ายของระยะก่อนการวิจัย โดยมุ่งหมายให้เกิดความพร้อมในการดำเนินการวิจัยซึ่งเป็นระยะต่อไปและก่อให้เกิดการประสานงานที่ดีเพื่อความสะดวกต่อการดำเนินงานวิจัย ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว มักจะมีการเตรียมคน 3 กลุ่ม คือ เตรียมคนในชุมชน คณะนักวิจัยมักจะลงพื้นที่เพื่อจัดประชุมในชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวบ้านรู้จักและคุ้นเคยกับกระบวนการและการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนและรวดเร็ว เตรียมนักพัฒนา ด้วยการประชุมร่วมกับนักพัฒนาซึ่งโดยทั่วไปแล้วคนกลุ่มนี้หมายถึง ผู้นำชุมชน พัฒนากรอำเภอหรือพัฒนาการอำเภอประจำตำบลและเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่น เช่น ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล และองค์กรพัฒนาภายนอกที่มีความสนใจศึกษาร่วมกัน และเตรียมนักวิจัย ด้วยการประชุมปรึกษากันเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจตรงกันในบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายในการทำงานวิจัย ในขั้นนี้ปัญหาของการวิจัยมักเป็นประเด็นเกี่ยวกับการเข้าถึงชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายรวมถึงการสื่อสารการทำวิจัยในแง่มุมต่างๆ เช่น ขั้นตอนและผลประโยชน์ที่ชาวบ้านจะได้รับของคณะนักวิจัย ดังนั้นการดำเนินการกระบวนการวิจัยจึงต้องเป็นไปอย่างกระชับ การจัดเวทีที่ง่ายต่อความเข้าใจและสะท้อนความต้องการของประชาชนที่มีบรรพบุรุษสหายๆ หรือการศึกษาชุมชนประกอบจะช่วยให้คณะผู้วิจัยได้รับข้อมูลที่กว้างขวางมากขึ้น

2) ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยคือ

2.1) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (Problem Identification and Diagnosis) ในขั้นนี้ เน้นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและการให้การศึกษาแก่ชุมชน (Community Education Participation-CEP) โดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ โดยวิธีการจะใช้อภิปรายแลกเปลี่ยนเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน เพื่อเป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน (Need Assessment) พร้อมไปกับการประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากร (Resource Assessment) ที่มีอยู่ในชุมชน

2.2) การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ (Project Appraisal and Identification) ในกระบวนการนี้ชาวบ้านและนักวิจัยจะต้องพิจารณาร่วมกันว่าวิธีการแก้ไขปัญหานั้นเหมาะสมกับท้องถิ่นหรือไม่หรือมีความเป็นไปได้ โดยชาวบ้านควรมีบทบาทหลักเข้ามีส่วนร่วมให้มากยิ่งขึ้น และกำหนดโครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการ

2.3) การกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ (Planning Phase) กิจกรรมในช่วงนี้จะเป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อคัดเลือกโครงการ และกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ ดังนั้น ผู้วิจัยจะต้องใช้วิธีการกระตุ้นให้ชาวบ้านมีบทบาทหลักในการแก้ไขปัญหาคำหนดโครงการ และกิจกรรมที่จะดำเนินการ

2.4) การปฏิบัติตามโครงการ (Implementation Phase) เป็นขั้นตอนที่สำคัญ โดยคำถามที่ผู้วิจัยจะต้องใช้ถามกันในกลุ่มหรือในคณะทำงานเพื่อการดำเนินการในขั้นนี้คือใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร

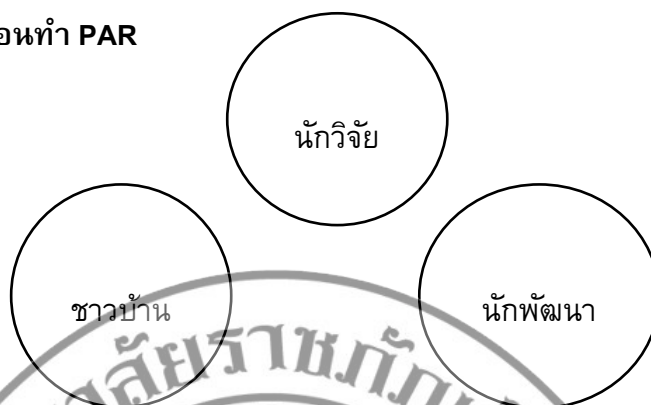
ปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นในขั้นตอนนี้ โดยทั่วไปมักเป็นประเด็นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกระบวนการวิจัย ความไม่สนใจเข้ามีส่วนร่วมของชาวบ้านจำนวนไม่น้อยและชาวบ้านมักมองเห็นการวิจัย เป็นเรื่องทางเทคนิคที่ต้องอาศัยความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะ และไม่เกี่ยวข้องไร่นากับปากท้องที่จะต้องทำนานากินเป็นประจำวัน การเข้าร่วมงานวิจัยของชาวบ้าน จึงเป็นไปได้โดยเน้นการรับฟังสิ่งที่ผู้วิจัย และนักพัฒนาพูดเป็นหลัก

3) ระยะการติดตามและประเมินผลโครงการ (Monitoring and Evaluation Phase) เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการวัดผลสำเร็จของโครงการ โดยมากแล้วคณะผู้วิจัยจะร่วมกับชาวบ้านที่เป็นผู้ร่วมงานวิจัย ทำการตรวจสอบข้อมูลที่เป็นผลของการวิจัย จากนั้นจะมีการจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยกับชุมชน รวมถึงการสานต่อให้ชาวบ้านนำผลของการวิจัยไปดำเนินการแก้ไขปัญหาคือพัฒนาชุมชนต่อไป

ในขั้นตอนนี้ยังคงต้องอาศัยการมีความเข้าใจที่ถูกต้อง และการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์และกระตือรือร้นของฝ่ายต่างๆ โดยเฉพาะชาวบ้าน การมีความเข้าใจที่ถูกต้องการสร้างช่องทางการตรวจสอบงานวิจัยและการมีเครื่องมือประเมินผลการวิจัยว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดมีปัญหาและอุปสรรคอย่างไร จะทำให้ทุกฝ่ายคาดหมายได้ว่า ผลลัพธ์ของการวิจัยจะปรากฏออกมาสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาหรือสามารถใช้ได้กับการแก้ไขปัญหาอย่างตรงจุด และเข้าร่วมกระบวนการวิจัยอย่างต่อเนื่องและบังเกิดผลประโยชน์ในภาพรวม

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นเป็นการผสมผสานความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยของนักวิจัย วัตถุประสงค์ของนักวิจัยและนักพัฒนาควบคู่ไปกับการต้องการความรู้ และประสบการณ์ของผู้ถูกวิจัย ดังนั้นการดำเนินการและผลของการวิจัยจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้มักจะประกอบไปด้วยบุคคล 3 ฝ่ายดังแผนภาพที่ 2.1 และแผนภาพที่ 2.2 ซึ่งจะประกอบด้วย ชาวบ้านหรือบุคคลเป้าหมาย อาจเป็นผู้แทนของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย หรือชุมชนที่จะทำการศึกษา ซึ่งถือว่าคนในชุมชนหรือกลุ่มนั้น ซึ่งเป็นผู้ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับตนเองดีที่สุด นักวิจัยซึ่งจะเป็นผู้แทนของนักวิชาการที่มีความสนใจในการวิจัยและพัฒนา ซึ่งเป็นคนนอก นักวิจัยนี้ เป็นฝ่ายผู้รู้และเชี่ยวชาญเรื่องแนวความคิด ทฤษฎีและระเบียบวิธีการวิจัยและนักพัฒนาซึ่งจะเป็นกลุ่มผู้มีความรู้และมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนา ซึ่งมักจะเป็นผู้แทนของฝ่ายรัฐบาลหรือองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งบางครั้งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นักวิจัยและนักพัฒนาอาจเป็นบุคคลเดียวกันก็ได้

ก่อนทำ PAR

ภาพที่ 2.1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน นักวิจัย นักพัฒนา ก่อนทำวิจัย
เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

หลังทำ PAR

ภาพที่ 2.2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน นักวิจัย นักพัฒนา หลังการทำวิจัย
เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากภาพที่ 2.1 และ 2.2 แสดงให้เห็นว่า วงกลมแต่ละวง คือ วิธีการมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ซึ่งวิธีการมองนี้ย่อมแตกต่างกันไปตามกรอบแนวความคิดที่แต่ละบุคคลยึดถือ ซึ่งภายหลังจากที่มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแล้ว บุคคลทั้งสามกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วยนักวิจัย ชาวบ้านหรือบุคคลกลุ่มเป้าหมายและนักพัฒนาจะมีความเข้าใจถึงปัญหาและความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนาซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญสำหรับความสำเร็จในการพัฒนา และเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการต่างๆ ของชุมชนและปฏิบัติงานสามารถเป็นไปโดยมีประสิทธิภาพ

แนวคิดเรื่องธุรกิจชุมชน

การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมต้องคำนึงถึงคนควบคู่ กันไปด้วยและเมื่อนึกถึงคนก็ต้องนึกถึงอาชีพหรือเศรษฐกิจ มีวิธีที่เศรษฐกิจชาวบ้านจะดีขึ้นด้วยพร้อมกับครอบครัวที่เข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง และสิ่งแวดล้อมยั่งยืน เช่น วนเกษตรเชื่อมต่อการแปรรูปอาหาร หัตถกรรม และธุรกิจชุมชน มีตัวอย่างที่ทำให้เห็นว่าเป็นไปได้ที่ฐานะของเกษตรกรทั้งหมดจะดีขึ้นพร้อมกับความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งทั้งประเทศ

แนวคิดเรื่องธุรกิจชุมชนว่าผลร้ายสำคัญของการที่คนไทย เกษตรกรไทยในชนบทส่วนมากยังตรึงอยู่ด้วยความยากจน จมอยู่ในความทุกข์ ความลำบากเป็นถาวรนั้นคือ การตกอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถแม้แต่จะรู้จักคิดเป็น รู้จักหวังเป็นว่าจะทำอะไรดี ๆ เพื่ออนาคตที่ดีของลูกหลานได้บ้างหนักถึงขนาดไม่รู้จักจะหวังอะไร ธุรกิจชุมชนถูกกำหนดเรียกขึ้นก็ด้วยหวังว่าจะให้โอกาสเป็นหนทางในชุมชนคนชนบทได้รู้จักประกอบธุรกิจ ทำมาค้าขายด้วยตนเอง แทนที่จะปลูกจะทำเพื่อขายชั้นเดียวอยู่อย่างนั้น การณ์เช่นนั้นนอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งของการกอบกู้ภาคเกษตรและชีวิตในชนบทในเชิงเศรษฐกิจต่างๆ ของชาวบ้านและของธุรกิจชุมชนย่อมจะเปลี่ยนการศึกษาที่เป็นลักษณะทางคุณภาพของเกษตรกรให้ทันโลกและทันสมัย สามารถก้าวขึ้นมาร่วมพัฒนาชีวิตตนเองท้องถิ่นและประเทศได้อย่างชัดเจน

ผลการสัมมนาเวทีสิ่งแวดล้อมไทย 2538 ว่าธุรกิจชุมชน หมายถึง การรวมตัวกันของคนในชุมชนเป็นกลุ่ม เกษตรกร สหกรณ์ หรือธุรกิจขนาดเล็กในชนบท เพื่อดำเนินการทางธุรกิจที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ทั้งนี้จะต้องมุ่งส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถปรับฐานคิดและวิธีคิด มุ่งเน้นการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันจัดการอย่างครบวงจรทั้งการผลิต การแปรรูป และการตลาดเป็นการทำธุรกิจชุมชนหรืออุตสาหกรรมชุมชนโดยมุ่งให้เกิดความเป็น “เจ้าของ” ขององค์กรชุมชนตลอดทุกกระบวนการ ด้วยการเพิ่มการเรียนรู้จากการค้าขายผลผลิตการเกษตรของตนเอง ทั้งนี้ยังเล็งเห็นว่า การแก้ปัญหาจากการขายแม้จะยังขาดทุนในเบื้องต้น ก็ถือเป็นกำไรในการเรียนรู้จากการค้าขายจริง อนึ่งเป้าหมายของกลุ่มส่งเสริมธุรกิจองค์กรชุมชน คือ การสร้างให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และเรียนรู้กระบวนการตัดสินใจร่วมกัน อันจะนำไปสู่การสร้างระบบเศรษฐกิจที่พัฒนา “คน” ให้มีคุณธรรมและความสามารถซึ่งจะเป็นพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนได้อย่างแท้จริง

นอกจากนี้ การดำเนินธุรกิจชุมชนขององค์กรชุมชนในรูปแบบต่างๆ ถือเป็นการจัดระบบเศรษฐกิจชุมชนใหม่ ในการจัดความสำคัญทางเศรษฐกิจ การต่อรองราคาผลผลิต การหาช่องทาง การตลาด การร่วมลงทุน ร่วมประกอบธุรกิจและอุตสาหกรรมชุมชน กับภายนอกชุมชนนั้นกับสถาบันการเงินทุน ธุรกิจนอกชุมชนตลอดจนการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและส่วนอื่นๆ การทำธุรกิจชุมชนหรือธุรกิจทางเลือก ถือเป็นการดำเนินธุรกิจ ซึ่งมีกิจกรรมทั้งที่เป็นการผลิตและการบริการที่เกื้อกูลและเหมาะสมต่อชีวิต สังคมเศรษฐกิจและระบบนิเวศของชุมชนที่แตกต่างกัน

ไปในแต่ละท้องถิ่น และดำเนินการโดยองค์กรชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวเป็นกลุ่มของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นโดยจัดตั้งเป็น องค์กรธุรกิจของชุมชน ให้สมาชิกทุกคนได้มีส่วนร่วมทั้งในการกำหนดทิศทางการดำเนินกิจกรรม และการร่วมปฏิบัติงานในหน้าที่ที่ต่างกันไปตามความสามารถ และทักษะของแต่ละคน ซึ่งทำให้กิจกรรมต่างๆที่ดำเนินการโดยองค์กรธุรกิจชุมชน มีความสอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ในชุมชนซึ่งเป็นสมาชิก โดยอยู่บนพื้นฐานของความ เป็นจริงคือมีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อวิถีชีวิต ภูมิปัญญา สภาพเศรษฐกิจ สังคมและระบบ นิเวศของชุมชนท้องถิ่นการที่ชาวบ้านในฐานะปัจเจกในวัฒนธรรมชุมชน ไม่สะสมส่วนเกิน สำหรับตนเองคนเดียว จึงไม่มีคนรวยที่โดดเด่นในหมู่บ้านเมื่อความอดอย่างขาดแคลนทวีความ รุนแรงมากขึ้น ชาวบ้านเริ่มรวมตัวกันพัฒนากลุ่มกิจกรรมพัฒนาระบบการจัดการและวิธีการเพื่อ รับมือกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นดังตัวอย่างที่มีให้เห็นทั่วไป เช่น กลุ่มสหบาลข้าว กลุ่มออมข้าว ธนาคารวัว-ควาย กลุ่มสัจจะหรือกลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้าสาธิต กลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มพัฒนา อาชีพหัตถกรรม กลุ่มขายผลผลิตของตนเอง เป็นต้น บางพื้นที่รับประยุกต์บุญประเพณีต่างๆเข้า มาระดมปัจจัย เช่น บุญผ้าป่า ข้าว หนังสือ กล้าไม้ บุญประทานช้างเผือก และอื่นๆกลุ่มกิจกรรม เหล่านี้พัฒนาระบบและวิธีการของตนเองเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาให้กับชุมชน เพื่อ เพิ่มปริมาณและมูลค่าของทุน โภคทรัพย์และทุนเงินตราขึ้น กลุ่มกิจกรรมที่น่าสนใจมากที่สุดใ ความหมายของการสร้างระบบการสะสมร่วมกันคือ กลุ่มออมทรัพย์ หรือชื่อเรียกที่แตกต่างกัน ออกไปเช่น กลุ่มเครดิตยูเนียน กลุ่มสัจจะหรือกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จากการศึกษาของมูลนิธิ หมู่บ้านได้พบข้อสรุปสำคัญ ของกระบวนการคิดและควรพัฒนาตนเองขึ้นเป็นสถาบันใหม่ทาง สังคม อันเป็นที่พึงของชาวบ้านได้

พอจะสรุปได้ว่า ธุรกิจชุมชน คือ การสร้างอาชีพและเศรษฐกิจของชุมชน โดยการรวมตัว เป็นกลุ่มของคนในชุมชน จัดตั้งสหกรณ์หรือกลุ่มขนาดเล็กมีการจัดการอย่างครบวงจรทั้งการผลิต การแปรรูป และการตลาด รวมทั้งเป็นวิธีการคิดรวมทั้งเป็นวิธีการคิดที่มุ่งเสริมสร้างการปรับปรุง ฐานความคิดและวิถีคิด เพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น พร้อมทั้งการทำให้ครอบครัวที่เข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

แนวคิดของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

เพื่อให้ได้แนวความคิดของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์และกระบวนการนี้ขึ้นมา แนวทางดำเนินงานไว้กล่าวคือแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นโดยประชาชนมีส่วนร่วม ขบวนการสร้าง รายได้โดยการพึ่งตนเองเป็นแนวคิดที่เน้นกระบวนการสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์ในแต่หมู่บ้านหรือ ตำบล แนวคิดนี้สนับสนุนและส่งเสริมให้ท้องถิ่นสามารถสร้างผลิตภัณฑ์(Product) และตลาด สำหรับผลิตภัณฑ์นี้โดยเฉพาะ โดยท้องถิ่นจำเป็นต้องพึ่งตนเอง (Self-reliance) เป็นหลัก ดังนั้นผู้ที่ เกี่ยวข้องในกระบวนการนี้จำเป็นต้องอุทิศกาย (Energy) ความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) และ

ความปรารถนา (Desire) ที่จะใช้ทรัพยากรที่หาพบในท้องถิ่นเป็นหลัก เพื่อที่จะสร้างการกินดีอยู่ดี และคุณภาพชีวิตมั่งคั่งตลอดกาล พร้อมๆกับการเป็นท้องถิ่น ขบวนการนี้พยายามที่จะเพิ่มคุณภาพของผลิตภัณฑ์ที่มีคุณลักษณะของท้องถิ่นเป็นหลักให้เข้าสู่มาตรฐานสากล เพื่อจะขยายขอบเขตตลาดไปสู่ตลาดโลกเสรีกับการตลาดในประเทศไทย

การคิดค้นและพัฒนาผลิตภัณฑ์แต่ละท้องถิ่นผลิตขึ้นให้มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับ มีการจัดการทางด้านการตลาดอย่างเหมาะสม สามารถเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชนนั้นๆ ได้ทางหนึ่ง คนในท้องถิ่นให้ความร่วมมือร่วมใจกันให้ความแนะนำและให้กำลังใจซึ่งกันและกัน มีจุดประสงค์ไปในทางเดียวกัน จึงสามารถทำให้ความถนัดนั้นๆสำเร็จได้ สิ่งที่มีมองเห็นได้ชัดเจนก็คือ การคิดค้นและการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์บนรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม สิ่งที่มีมองไม่เห็นคือ พลังแห่งความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในท้องถิ่นซึ่งเกิดจากความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน

แนวทางการพัฒนาท้องถิ่นนี้เป็นการสืบสานวัฒนธรรมที่ดีงามให้คงอยู่ต่อไปสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนรุ่นต่อไป แนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับธรรมชาติจะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น อยู่กับธรรมชาติอย่างชาญฉลาดและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ช่วยสร้างกำลังใจให้เกิดขึ้นรวมทั้งเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับหน่วยงานที่จะให้การสนับสนุน แนวทางการพัฒนานี้เป็นแนวทางการส่งเสริม และสร้างสรรค์โดยมีกิจกรรมทางการตลาด การผลิต การบริหาร การจัดการและประยุกต์ใช้เทคโนโลยีทางด้านการผลิต ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชนบท เกิดการสร้างงานสร้างรายได้และนำไปสู่เป้าหมายของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนและวางรากฐานที่สำคัญของสังคมไทยและประเทศชาติ

แนวคิดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นแนวคิดที่ต้องการให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์หลักหนึ่งประเภท เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัตถุดิบ ทรัพยากรท้องถิ่น ลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นไปสู่เมืองใหญ่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้ดีขึ้น เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กิจกรรมทางเศรษฐกิจของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ นี้จะเป็นเครื่องมือที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง นับเป็นกลยุทธ์การพัฒนาที่อาศัยหมู่บ้านเป็นหน่วยการพัฒนา (Unit Development) เบื้องต้น และรวมเป็นเครือข่ายภายใต้ตำบล

1. พื้นฐาน 3 ข้อ ของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

พื้นฐาน 3 ข้อ ของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีดังนี้

1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล (Local Yet Global) ผลิตสินค้าและบริการที่ใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล

2) พึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ (Self-Reliance-Creativity) ทำความฝันให้เป็นจริงด้วยกระบวนการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยสร้างกิจกรรมที่อาศัยศักยภาพของท้องถิ่น

3) การสร้างทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) พุ่มพิกประชาชนให้ใช้ชีวิตด้วยความท้าทายและจิตวิญญาณแห่งการสร้างสรรค์

2. หลักการของโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ มีดังนี้

หลักการของโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ คือ การให้ความสนับสนุน (Support) มากกว่าการใช้เงินช่วยเหลือ (Subsidy) หลักการของกระบวนการนี้ ไม่เน้นการให้เงินสนับสนุน (Subsidy) แก่ท้องถิ่น เพราะมักจะไปทำลายความสามารถในการพึ่งตนเอง รัฐบาลเพียงให้การสนับสนุนแก่ชุมชนต่างๆ ด้านเทคนิคเพื่อที่จะพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ ตลอดจนช่วยเหลือในด้าน การโฆษณา ประชาสัมพันธ์ในการตลาด ท้องถิ่นจะได้รับความช่วยเหลือเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของ ผลิตภัณฑ์อย่างเต็มที่ เช่น จากศูนย์วิจัยและแนะแนวทางการเกษตรและประมง (Agricultural and Marine Product Processing Research and Guidance Center) ในด้านการตลาด เพื่อที่จะเพิ่มยอดขาย อาจจัดตั้งบริษัทหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Product Corporation) เพื่อให้เป็นช่องทางในการกระจายสินค้าสู่ตลาดต่างๆ

3. นโยบายหลัก 3 ประการ

นโยบายหลัก 3 ประการ ประกอบด้วย

1) มาตรฐานผลิตภัณฑ์คุณภาพระดับโลก ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นต้องมีคุณภาพได้มาตรฐาน มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องสอดคล้องกับวัฒนธรรมและมีจุดเด่นเฉพาะ เป็นที่ยอมรับของตลาดภายในประเทศและตลาดโลก

2) มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองเพียงหนึ่งเดียว ต้องมีกระบวนการระดมความคิดเห็นในการคิดค้นและพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดเท่าที่จะช่วยกันทำได้ โดยคำนึงถึงการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นให้สอดคล้องอย่างเหมาะสมไม่ซ้ำแบบกัน และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมู่บ้านหรือตำบลให้เป็นที่ยอมรับทั่วไป

3) พัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการปรับปรุงเทคโนโลยี การสร้างบุคคลที่มีความคิดกว้างไกล มีความรู้ความสามารถให้เกิดขึ้นในสังคมมีการวางแผนการตลาด มุ่งเน้นการผลิตและบริการโดยคำนึงถึงผู้บริโภคเป็นหลัก กิจกรรมหลัก คือ

3.1) ขยายท้องถิ่นไปยังตลาด

ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเป็นจุดเด่นของท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพเพื่อขยายตลาดออกสู่เครือข่ายท้องถิ่น ภาคเมืองและตลาดโลกผลิตและคิดค้นขึ้นเองในท้องถิ่นโดยอาศัยความรู้ความสามารถของคนในชุมชนให้ความร่วมมือกันรับผิดชอบ มีหน่วยงานของจังหวัด กระทรวง กรม กอง เป็นผู้คอยให้คำแนะนำ และคอยให้การสนับสนุนในด้านของเทคโนโลยีและการคิดค้นอุปกรณ์หรือเครื่องมือต่างๆ การสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพของท้องถิ่น ท้องถิ่นนั้นๆ ต้องมีการเลือกเฟ้นบุคลากรที่มี

ความรู้ สามารถมองการณ์ไกล สามารถวางแผนงานในระยะยาวเป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่น
แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อช่วยการแก้ปัญหาและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่จะผลิตขึ้น
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ภายใต้แนวคิดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

- สถานอบรมสำหรับผู้ใหญ่
- สถานอบรมสำหรับความรู้ด้านการผลิตการเกษตร
- สถานอบรม/วิทยาลัย สำหรับการออกแบบแนวความคิด เพื่อท้องถิ่น
ต่างๆและสถาบันปัญหาท้องถิ่น
- การให้บทบาทของสตรีเป็นพลังของการพัฒนา

การสร้างเครือข่ายของกลุ่มองค์กรพัฒนาต่างๆเป็นการสร้างแรงจูงใจ
(Motivation) โดยมีเนื้อแท้ (Vitality) ของความเป็นตัวตนของตนเองอย่างเป็นอิสระ (Self-Reliance
Independence)

ขั้นตอนของแนวคิดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์สู่การปฏิบัติแม้ว่าการคิดค้น
ประสบความสำเร็จแล้วก็ตามจะมีผลิตภัณฑ์อะไรจึงจะเหมาะสม ก็ไม่ได้หมายความว่าประสบความสำเร็จถ้าปราศจากการกระจายสินค้าเหล่านี้ออกสู่ตลาด ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นตอนการพัฒนา ต้องมีใจที่ทำได้ เพื่อการนี้อาจจำเป็นต้องอาศัย
สื่อมวลชนช่วยสร้างกระแสเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยสร้างกระแสว่า “ทำไมหมู่บ้านข้างๆ เขาถึงได้
พัฒนาได้ หมู่บ้านเราจะแพ้ไม่ได้ ต้องทำให้ได้ด้วยหัวใจของการอยากทำ อยากสู้” ซึ่งจะนำไปสู่การ
ฝึกอบรม และการสะสมประสบการณ์

ขั้นที่ 2 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ เริ่มจากการพิจารณาว่าผลิตภัณฑ์ดั้งเดิมท้องถิ่นมี
อะไรบ้างหลังจากนั้นก็ทำการพิจารณาว่าตลาดมีความต้องการหรือไม่โดยการสำรวจตลาด ทำการ
วิจัยเพื่อหาเทคโนโลยีการผลิตที่เหมาะสม การพิจารณาผลิตภัณฑ์ว่ามีอะไรบ้าง อาจดูจากท้องถิ่นที่
ก้าวหน้ากว่าทั้งในประเทศตลอดจนจากต่างประเทศ โดยทำการเลียนแบบดูบ้างในขั้นนี้ควรจัดตั้ง
ศูนย์แนะนำการเกษตรและประมง เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมผลการวิจัยด้านเทคนิคการผลิต การ
ฝึกอบรม การแนะนำ ตลอดจนข้อมูลข่าวสารต่างๆ

ขั้นที่ 3 การกระจายสินค้า ในกรณีหน่วยงานในระดับต่างๆ ได้ช่วยโฆษณา
สินค้า ช่วยสืบเสาะหาตลาดและทำวิจัยตลาด รวมทั้งทำการขายด้วย

พอจะสรุปได้ว่าแนวคิดของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นการสร้าง
รายได้โดยการพึ่งตนเอง จากผลิตภัณฑ์ในแต่ละหมู่บ้านหรือตำบล ต้องเป็นการคิดค้นและ
สร้างสรรค์บนรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรม รวมทั้งมีการจัดการทางด้านทรัพยากร
มนุษย์และทางด้านการตลาด เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการดำเนินโครงการหนึ่งตำบลหนึ่ง
ผลิตภัณฑ์

ข้อมูลทั่วไปของอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

1. ประวัติความเป็นมา

สันนิษฐานกันว่าอำเภอสันกำแพง อพยพมาจากพื้หนาภูเลา แขวงเมืองเชียงแสน (ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดเชียงราย) มาตั้งอยู่ริมน้ำแม่ฮอน ปรากฏตามหลักฐานศิลาจารึกที่ค้นพบ ณ วัดเชียงแสน ตำบลออนใต้ เมื่อพระเจ้าศิริลัทธมมังกร มหจักรพรรดิราชาธิราช ได้เสวยราชเป็นกษัตริย์ครอง นครเชียงใหม่ได้โปรดให้ราชมนตรี นายหนึ่งชื่อ เจ้าอภิขวณบวรสิทธิ เป็นหมื่นดาบเรื่อนในปีวอกสัมฤทธิศก (เปลี่ยน) จุลศักราช 850 เดือน 6 ขึ้น 8 ค่ำ วันพุธ หมื่นดาบเรื่อนได้มีจิตศรัทธาชักชวนบรรดาทนาย ทายาททั้งหลายมาประชุมกันเพื่อสร้างวิหารพระเจดีย์และหอพระไตรปิฎกเมื่อสร้างเสร็จแล้ว ขนานนามวัดที่สร้างขึ้นว่า "ศาลกิจญาณันดาราม" วัดนี้ต่อมาชาวบ้านเรียกว่า วัดเชียงแสน ระยะเวลาได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอเรียกว่า แขวงแม่ฮอนอยู่ในการปกครองของนครเชียงใหม่ ถึงพ.ศ.2445 ในรัชสมัยของพระเจ้า อินทวโรธสรองนครเชียงใหม่เกิดกบฏเงี้ยวขึ้นที่อำเภอเมืองแพร่ ที่แขวงแม่ฮอนมีชาวเงี้ยว 11 คน มีอาวุธครบได้ทำการบุกปล้นโรงกลั่นสุราที่บ้านป่าไผ่ ตำบลแช่ช้างแล้วทำการเผาทำลายการแม่ฮอนเสียหายทั้งหลัง แล้วได้หนีไปทางอำเภอดอยสะเก็ด ต่อมาในปี พ.ศ.2446 ทางราชการได้ย้ายที่ทำการแขวงแม่ฮอนมาปลูกสร้างที่บ้านสันกำแพง จึงได้ชื่อว่า "อำเภอสันกำแพง"

อำเภอสันกำแพงอยู่ห่างจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ประมาณ 13 กิโลเมตร ปัจจุบันอำเภอสันกำแพงเป็นอำเภอที่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็น อย่างมากเป็นอำเภอที่อยู่ในแผนเมืองแผ่ของเมืองเชียงใหม่ บนเส้นทางสายเชียงใหม่ - สันกำแพง เป็นแหล่งผลิตศิลปหัตถกรรมมากมาย ได้แก่ เครื่องเงิน เครื่องหนัง รม การผลิตกระดาษสา การทอผ้าไหมและผ้าฝ้าย ซึ่งทำให้รายได้ประชากรของชาวสันกำแพงสูงขึ้นอย่างมาก นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยว ที่ทำชื่อเสียงให้กับจังหวัดเชียงใหม่เป็นอย่างมาก เช่น หมู่บ้านทำร่มบ่อสร้าง หมู่บ้านทอผ้าไหมและผ้าฝ้าย ถ้ำเมืองฮอน บ่อน้ำร้อน น้ำตกตาดเหมย หนองพญาพรหมหรือหนองจันทมาฟ้า วัดเชียงแสน วัดป่าตึง วัดบวกก้าง เป็นต้น

2. คำขวัญอำเภอ

ทิวทัศน์ขึ้นชื่อ เลื่องลือคนงาม เขตคามโคนม ขึ้นชมหัตถกรรม

3. สภาพทางภูมิศาสตร์

อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ครอบคลุม 217.5132 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไป แบบมรสุมเขตร้อน โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ อำเภอสันทราย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ทิศใต้ ติดกับ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

ทิศตะวันออก ติดกับ กิ่งอำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดกับ อำเภอสารภี อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

3. ข้อมูลการปกครอง

อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งเขตการปกครอง ออกเป็น 10 ตำบล ได้แก่

1. ตำบลสันกำแพง	2. ตำบลทรายมูล
3. ตำบลร่องวัวแดง	4. ตำบลบวกค้าง
5. ตำบลแช่ช้าง	6. ตำบลออนใต้
7. ตำบลแม่ปูคา	8. ตำบลห้วยทราย
9. ตำบลต้นเปา	10. ตำบลสันกลาง

4. ด้านประชากรและสังคม

อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น รวม 73,798 คน โดยแยกเป็น ชาย 35,543 คน หญิง 38,255 คน โดยมีความหนาแน่นของประชากร 33.68 คนต่อตารางกิโลเมตร โดยมีอาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม และหัตถกรรม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สนธิ สัตโยภาส (2545: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การบูรณาการสอน การวิจัย และการบริการวิชาการเพื่อพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาวิชาการสร้างหนังสือสำหรับเด็ก สำหรับนักศึกษาระดับปริญญาตรี ผลการศึกษาพบว่า วิธีการบูรณาการสอน การวิจัย และการบริการวิชาการเพื่อพัฒนาท้องถิ่นที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น อันประกอบด้วย การนำองค์ความรู้ของวิชาการสร้างหนังสือสำหรับเด็กและกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อสืบค้น รวบรวมองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาไทย ด้วยการทำเวทีชาวบ้านมาบูรณาการกับการสร้างหนังสือสำหรับเด็กเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ได้ หนังสือสำหรับเด็กชุดภูมิปัญญาไทยภาคเหนือ ที่มีคุณภาพจำนวน 29 เรื่อง นับว่างานวิจัยนี้ได้ร่วมอนุรักษ์และเผยแพร่ องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาไทยถือเป็นการบริการวิชาการตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ทุกประการ

ชาญ ยอดละ (2546: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง โครงการบูรณาการการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่นกรณีศึกษาวิชาเคมีสิ่งแวดล้อมฯ ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากกิจกรรมฟ้ามดช้อย สามารถได้รับการศึกษาและได้รับการเสนอแนวทางในการจัดการด้วยการใช้หลักการบูรณาการ ซึ่งการบูรณาการนี้เป็นการบูรณาการ การเรียนการสอน การวิจัย และการบริการวิชาการแก่สังคม ได้ซึ่งโครงการวิจัยนี้ ได้ประสบความสำเร็จเกี่ยวกับการนำหลักบูรณาการมาใช้ โดยที่ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้ให้การสนับสนุนและความร่วมมือเป็นอย่างดี นักศึกษาที่ผ่านกระบวนการดังกล่าว ได้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ เช่น ในด้านความรู้ นักศึกษาสามารถนำความรู้เกี่ยวกับการศึกษารายวิชาเคมีสิ่งแวดล้อม ไปใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ หรือปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน การสืบค้นปัญหาสารพิษตกค้างจากปัญหาน้ำเสียของกิจกรรม ฟ้ามดช้อย เป็นอีกหนึ่งความสำเร็จที่นักศึกษาได้ใช้ทักษะทาง

วิทยาศาสตร์ เพื่อพิสูจน์ถึงปัญหาสารพิษตกค้างที่เกิดจากกิจกรรมนั้น นอกจากนั้น นักศึกษายังจำเป็นต้องมีการวางแผนล่วงหน้า ก่อนการเข้าศึกษาในพื้นที่ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการทำงานเป็นกลุ่ม รู้จักแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ รวมทั้งการกล้าแสดงออกในที่สาธารณะ ก็เป็นผลที่ได้รับจากการศึกษาโดยผ่านกระบวนการบูรณาการ จนนำไปสู่ ทางเลือกในการจัดการปัญหาน้ำเสียจากกิจกรรมผ้าผัด เช่น การลดปริมาณการใช้เกลือในกระบวนการย้อม เพราะเกลือสามารถกำจัดได้ยากและเป็นพิษสูงต่อสิ่งแวดล้อมทั้งพืชและสัตว์ การนำน้ำสีกลับมาใช้ใหม่ ก็อาจเป็นอีกทางเลือกในการลดปริมาณน้ำเสียที่เกิดขึ้น ซึ่งถ้าน้ำสีย้อม ถูกจัดการแยกออกจากน้ำล้างผ้าหลังจากการย้อม จะเป็นการลดปริมาณน้ำเสียที่เกิดขึ้นเป็นอย่างมาก สำหรับแนวทางในการจัดการ กับปัญหาน้ำเสีย ผู้เชี่ยวชาญและที่ปรึกษาโครงการ ได้เสนอทางเลือกในการบำบัดโดยประยุกต์ใช้วิธีทางกายภาพ-เคมี และวิธีการชีวภาพ ควบคู่กัน แต่สิ่งหนึ่งด้วยข้อจำกัดด้านงบประมาณที่มีราคาค่อนข้างสูง ผู้ประกอบการระดับชาวบ้าน ไม่มีความสามารถในการจ่ายได้มากเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ ดังนั้น การกำจัดดีให้หมดไปจากน้ำเสีย อาจเลือกใช้ตัวดูดซับที่มีราคาถูกเป็นสารกรองเบื้องต้น อย่างไรก็ตามปริมาณโลหะที่ตกค้างในสีก็เป็นปัญหาที่ผู้ประกอบการ มีอาจจะลืมได้ เพราะมันจะตกค้างต่อสิ่งแวดล้อม และมีความเป็นพิษสูง ถ้าไม่ได้รับการกำจัดหรือจัดการอย่างถูกวิธี หน่วยงานของภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรเข้ามามีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อให้ปัญหาได้รับการแก้ไขอย่างแท้จริง